

АЗƏРБАЙҶАН

ƏДƏБИ - БƏДИИ ЖУРНАЛ

2

1982

АЗƏРБАЙҶАН

ӘДӘБИ ТЭНГИДИН СӘВИЛЖЭСИНИ ГАЛДЫРАГ

Сов.ИКП МК-нын «Әдәби-бәдии тэнгид һаггында» гәрарынын 10 иллији

Сов. ИКП МК-нын «Әдәби бәдии тэнгид һаггында» гәрарынын 10 иллији тамам олу. Шүбһәсиз, мүнүм партија сәнәди олан бу гәрарын гәбул едилмәси илә тэнгид тәсәррүфатымызда мүнүм чәллаһи әмәлә кәлмиш, әдәби һәрәкәтә истигамәт мә'насында бә'зи фәјдалы ишләр көрүлмүшдүр. Лакин е'тираф едилмәлидир ки, әдәби тэнгид һәлә дә мүасир әдәби просеслә ајағлаша билмир. Тэнгидимиздә нараһатлыг дүҗгусу, мәс'улијјәт һисси санки азалмыш, принципаал тэнгиди аз гала комплиментар тэнгид әвәз етмишидир.

Тәнгидчи кимдир?— «Язычынын хатиринә дәјән охучу!» (Жүл Ренар). Тәәсүф ки, һәмин епитети бә'зи тэнгидчиләримизин үвианына сөйләјә билмир. Әвәсиндә башга ифадәләр ишләтмәјә мөчбүрүг: «Тэнгидчи бу күн язычынын хәтринә дәјмәјән, онун әңиф әсәрләринин мүдафәһисси ролунда чыхыш едән ади тәрәннүмчүдүр...»

Унутмајаг ки, «тэнгидчи исте'дады һадир исте'даддыр. Бу исте'дадда нә гәдәр хүсусијјәт бирләшир: дәрин һисс, сәнәт аловлу мәнәбәт, әсәри чидди вә һәртәрәфли тәдгиг етмәк, гәрәзсиз олмаг үчүн мүнәкимә объектвилји, һиссә гаһылмамаг бачарыгы» (Белинский)...

Азәрбајҗан язычыларынын VII гурултайында Сов.ИКП МК Сијаси Бүросу үзлүјүнә һәмизәд, Азәрбајҗан КП МК-нын биринчи катибнн Ғ. Ә. Әлијев јолдаш әдәбијјат вә инчәсәнәтимизин актуал проблемләриндән данышаркән бәдии кәјфијјәт уҗрундә мубаризә, әдәбијјатымызын бејнәлмиләт әлағәләри, тәрчүмәнин вәзијјәти вә с. мәсәләләрлә биркә әдәби тэнгидин вәзифәләри барәдә дә бир сыра тэнгиди гәјдләр сөйләмшидир. Бу мұлаһизәләрдә әдәби тэнгидин инкишафына партија гағлысынын ајдын тәзаһүрү һисс олунур.

Тэнгидин вәзифәси јалһыз бәдии әсәрләрә үмуми гијмәт вермәклә гуртармыр. Тэнгид ичтимаг һәјәтлә сәнәт арасында әлағәни моһкәмләтмәли, бәдии әсәрләрин башлыча мәзијјәтләринин ашқара чыхармагы, јаранан образларда дөврүн ичтиман сијаси мәсәләләринин ичә әкс олундугуну кәстәрмәлидир.

Инди тэнгиддән төкчә мүасир бәдии фикрин наилијјәтләрини тәблиг едән идеоложи бир васитә кими дејил, һәм дә әдәбијјатын махсуси бир жапы кими сөһбәт ачырлар. «Тэнгид дә бир јарадычылыгдыр» (М. Ариф). «Тэнгид елмдир, анчаг о ејин заманда јарадычылыгдыр, сәнәтдир» (М. Чәфәр).

Бу ме'јарла бир сыра јазыларымыза јанашанда, биз чох вахт јалһыз сәһноложни планда гәләмә алынмыш, охучуда һеч бир емосија ојатмајан тэнгид нүмунәләри илә гаршылашырыг. Мүчәррәдлик, фикри билә-билә долајы јолла ифадә етмәк, баш ачылмаз терминләрә мүраһнәт бә'зи јахшы јазыларын да кәјфијјәтини аһагы салыр.

Тэнгидчиләрин пассивлији үзүндән лајигли әдәби нүмунәләр дә һахтында гијмәтләндирилмир, одур ки чох заман јазычы, шаир вә охучу сөзү тэнгиди фикри үстәләјир.

Кечән әсрдә јазычы Гончаров Обломов сурәтини јаратмышды, лакин бу сурәти «обломовчулуг» ады алтында даһа дәрин вә кениш мә'нада мәшһурлашдыран тэнгидчи Добролјубов олмушдур. Туркәнјев «Аталар вә оғулар» әсәриндә Базаров сурәтини јаратмышды, лакин ову таныдан Писарев олду...

Әлбәттә, Азәрбајҗан әдәби тэнгидинин бу сон 10 илдә бир сыра уғурлары да олмушдур. М. Чәфәрин, Ј. Гарајевин, П. Хәлиловун, Елчинин, А. Һүсејновун, А. Мәммәдовун бә'зи проблем јазылары чап едилмишидир. Амма бунлар аздыр. Билаваситә тэнгидчи кими таныдығымыз дөрд мүнәлим (М. Ариф, М. Чәфәр, Б. Нәбијев, Ј. Гарајев) республика Дөвләт мұнафатына лајиг көрүлмүшләр, лакин бу мүнәлимләр мұнафаты әсәсэн әдәбијјат тарихи илә бағлы тәдгигатларына көрә алмышлар.

Әдәби мәнсулларын кәмијјәтчә кәјфијјәти үстәләдији индики заманда (бәли, бу һәгигәтдир!) тэнгид өз дурғунлуғуну арадан галдырмалы. «силаһларыны» чәсарәтлә ишә салмалы вә әдәби просесин өнүндә кетмәлидир.

Журналымыз да мәһз бу мәгсәдлә тэнгидчи, насир вә шаирләримиздән бир групу илә сорғу кечирмәји гәрара алмышдыр. Суалларымыз әдәби тэнгиддә баш верән јени инкишаф мејлләри, тэнгидин ајры-ајры әдәби жанрлара мүнәсибәти, орта сәвијјәли вә бәсит ресензијаларын, мәғаләләрин чап олунмасынын сәбәбләри, јени тэнгидчи нәслини сәчијјәләндирән чәһәтләр, әдәби-бәдии тэнгид вә классик ирс, Низами әдәби Әдәбијјат Институтунда фәалијјәт кәстәрән «Мүасир дөвр просес» шө'бәсинин фәалијјәти, тэнгидлә әдәбијјатшынаслығын әлағәси вә әдәби тэнгидин гаршысында дуран кәләчәк вәзифәләр вә с. мәсәләләрлә бағлыдыр.

БӘХТИЈАР ВАҺАБЗАДӘ,

Азәрбајҗан ССР ЕА-нын мүхбир

үзү, филолокија елмләри

доктору, профессор, Азәрбајҗан ССР

Дөвләт мұнафаты лауреаты:

«Әдәби-бәдии тэнгид һаггында» партијанын гәрары әдәбијјат вә инчәсәнәтимизә кәстәрилән али гағғынын әмәли тәзаһүрүдүр. Гәрарлар, адәтә, јол кәстәрир, әдәбијјаты нәјәсә сәфәрбәр едир, она дүзкүн идәјә вә методоложи истигамәт верир. Әсас мәсәлә бу гәрары әдәби практикада һәјәтә кечирмәкдир.

Партијанын гәрарындан кечән бу 10 ил әрзиндә Азәрбајҗан әдәби тэнгиди бир сыра мүнүм наилијјәтләр газанмышдыр. Мүасир әдәбијјатымызын кәрәкли вә актуал проблемләри илә тэнгид јахындан марағланмыш, нәзәри мәсәләләрә диггәтини артырмышдыр. Мәммәд Ариф, Мәһди Һүсејн, Чәфәр Чәфәров, Мәммәд Чәфәр кими уstad тэнгидчи-

ләрин ләјагәтли варисләри—Јашар Гарајев, Әзиз Мирәһмәдов, Акиф һүсејнов, Бәкир Нәбијев, Камал Талыбзадә вә б. артыг өз тәнгидчи фәр-дијјәткни тәсдиг едә билмишләр. «Азәрбајчан Молла Нәсрәддини» (Ә. Мирәһмәдов), «Тәнгид: проблемләр, портретләр», «Реализм, сәнәт, һәгигәт» (Ј. Гарајев), «Сәнәткарын шәхсијјәти» (К. Талыбзадә), «Нәср вә заман» (А. һүсејнов), «Тәнгид вә әдәбијјатымызын проблемләри» (Ел-чин), «Азәрбајчан совет әдәбијјаты Бөјүк Вәтән мұһарибәси илләриндә» (Б. Нәбијев), «Ренессанс вә Низами Кәнчәвинин поезијасы» (Ариф һачы-јев) вә с. монографија вә тәнгид мәчмүәләринин нәшр олунмасы тәнгид вә әдәбијјатшүнаслығымызын кејфијјәтчә инкишафына дәләләт едир. Әдәби тәнгидә јени нәслин кәлиши дә севиидиричидир.

Лакин бүтүн бунларла бәрәбәр, әдәби тәнгидин кәм-кәсирләри чохдур. Мән нәср һагында јазылан мәгаләләрдә бир чырпыныш вә ах тарыш руһу көрүрәм. Бу сәһәдә Акиф һүсејнов даһа фәагдыр. Онун «Нәср вә заман» тәнгиди мәчмүәси мүасир Азәрбајчан нәсринин ахтарышларыны вә чәтинликләрини объектив елми мөјарларла әкс етдирир.

Чох тәәсүф ки, биздә поезија вә театр тәнгидинин сәвијјәти с гәдәр дә гәнаәтбәхш дејил.

Поезија вә театрын өзүнәмәхсуслуғу һамыја бәллидир. Поезијада шаир фикри илә бәрәбәр о фикрин мелодијасы, аһәнки вә ритми дә әсәсдур. Бәзән тәнгидчи ше'ри тәһлил едәркән јалныз орада фикри әсәс көтүрүр, үнүдур ки, руһ, мелодија, аһәнк һәрдән поетик фикр шәклиндә дә өзүнү көстәрир. Тәнгидчи поезијаны тәкчә идеја-мәзмүн чәһәтләринә көрә јох, техники бахымдан да дүзкүн дәрк етмәлидир. О, һечаны да, рәдифи дә, ше'рдәки дахили мелодијаны да, сәсләрин дүзүлүшүндәки кезәллији вә аһәнки дә гаврамалыдыр.

Тәнгидчи бү мә'нада фитрәтән (!) шаир олмалыдыр. Еелински ки-ми. Бу гүдрәтли тәнгидчи шаир дејилди, амма Пушкини бәлкә дә Пушкинин өзүндән көзәл дәрк едирдч.

Биздә поезијаны мәһз бу чур дујан тәнгидчиләр көрәкдир!

Театр тамашалары илә бағлы чохлу мәгаләләр јазылмасына бахма-јараг, театр тәнгидинин вәзијјәти дә ачыначаглыдыр. М. Ариф, Ч. Чәфәров вә М. һүсејндән сонра бир мүддәт Мейди Мәммәдов вә Јашар Гарајев театр тәнгиди илә мәшғул олдулар. Лакин инди онлар тәсәдүфи һалларда театра анд мәгаләләр јазырлар.

Театр сәнәти јалныз соз сәнәти дејил, һәм дә һәрәкәт вә динамика сәнәтидир, даһа доғрусу, сәнәтләрин вәһдәтидир. Одур ки, бу сәнәтләрин һамысыны камил билмәјән бир әдәбијјатчы мәгалә јазанда әсәри јалныз әдәби чәһәтдән тәһлилә чалышыр, режиссор ишиндән, актјор ојунундан, тәртибатдан вә мусигидән өтәри (бир нечә чүмлә илә) да-нышмагла кифәјәтләнир.

5—6 пјесни мүәллифи олмағыма бахмајараг, һәлә бу вахта гәдәр театр сәнәтинин өзүнәмәхсус инчәликләрини, режиссор ишинин мәгсәд вә вәзифәләрини там мә'нада дәрк едә билмәмишәм. Бәзән әсәрими тамашаја гојан режиссорларла мұһабисәләр етмишәм вә нәтичәдә—сон анда онлара һагг газандырмышам. Тамашада бәзән ади бир диалог да бөјүк бир мәтләбин ифадәсинә хидмәт едир. Буна көрә дә ре-жиссорун дүзәлиши вә тәһһилләри чох вахт јеринә дүшүр. Бәзән театрларымызда бәди материал чәһәтдән зәиф вә ортабаб сәвијјәли әсәрләр дә ојманлыыр, белә әсәрләр јалныз күчлү режиссор вә актјор һејјәтиин көмәји илә репертуара дахил олур. Бүтүн бунлары көрмәјән, дүјмәјән тәнгидчи тамаша һагында, ахы, нә дејә биләр!

Тәәсүф ки, Азәрбајчан театр сәнәтинин проблемләри барәдә Ч. Чәфәровун санбаллы монографијасындан сонра театршүнаслығымызда санки бошлуғ јараныб (Мейди Мәммәдовун вә Јашар Гарајевин театра һәср олунмүш китаблары да чохданын мәһсүлүдур).

Тәнгидчи нүфузу бөјүк шәртдир. Ачығыны десәм, инди тәнгидчилә-рә инам зәифләјиб. Чунки онларын бир чоху зәиф вә сөнук әсәри тә-рифләјир, көләрә галдырырлар. Амма ләјагәтли әсәрләрә кәлдикдә тәнгид дә сусур, тәнгидчи дә...

Бәзи тәнгидчиләр исә ән јахшы әсәри тәһлил едәркән шит вә үчүз тәриф јолуну сечир, мүәллифә вә онун шә'нинә тост дејирләр. Тәриф-дән инчимәк олмаз, амма ләјагәтсиз тәриф мүәллифи вә онун әсәрини көздән салыр, тәнгидчини исә мәддаһа чевирир.

Бәзи тәнгиди јазыларда исә ачыг-ашкар гәрәз нотлары дујулур. Күрүрсән ки, орта јашлы бир тәнгидчи мә'лум вә мә'лум елмајән сә-бәбләр үзүндән өз әдәби нәслини—јашыдларыны тәнгид етмәкдән чә-киннир (бурада достлуғ мұнасибәтләри дә аз рол ојнамыр), башлајыр чаван нәслә һүчүма кечмәјә. һәммин тәнгидчи кәнч бир шаирин ше'р-ләриндән ајры-ајры мисралары «сечиб-соналајыр» вә гәфилдән һүчүма кечир. Башлајыр бу чаваны идејасызлығда, мүчәррәдчиликдә тәгсир-ләндирмәјә.

Мәнчә, тәзә нәфәслә, тапданмамыш чығырла әдәбијјата кәлән һәр бир кәнчин мә'нәви көмәјә еһтијачы вар. Чунки кәнч гәләм саһиби илк аддымларыны атаркән билмәлидир ки, һансы јолдадыр. Бизим нәсил бу көмәји вә гајғыны вахтында көруб. Сәмәд Вүрғун, Рәсул Рза, Сулеј-ман Рүстәм, Осман Сарывәлли кими уstad сәнәткарларымыздан биз јалныз сәнәтин сирләрини јох, инсанпәрвәрлик дәрсини дә ојрәнмишик.

Јери кәлмишкән гејд едим ки, индики әдәби кәнчлијин гајғыја даһа чох еһтијачы вар. Мән бу әдәби кәнчлијин јазыларыны мүнтәзәм су-рәтдә охујурам. Онларын әксәријјәти бизим кими јазмырлар, сәнәтдә өз орижинал дәст-хәтләри илә сечилмәјә чалышырлар.

Мәсәлән, Ағачәфәр һәсәнлинин ше'рләри мәндә бу мүәллифә чидди марағ ојадыб. һисс өләјирәм ки, Ағачәфәр исте'дадлыдыр, амма о, һәләки ахтарышдадыр вә елә буна көрә дә јахшы ше'рләри илә ја-нашы бәзән думанлы вә мүчәррәд мә'на илә јүкләнән јазыпарыны да чап етдирир. «Сәттар Бәһлулзадә нағылы» ше'ри сон дәрәчә орижи-налдыр. Сәттар Бәһлулзадәнин адына күчә гојулмасыны шаир о гәдәр орижинал ифадә едиб ки, бу поетик көзәллијә һејран галмаја билмир-сән.

Рәнкләрә батырды оз фырчасыны,

Сарынын тамыны билмәк истәди:

Зәһримар сарылыг

Сармашыг олүб сарылды бојнуна—

Сары сентјабр сәһәриндә.

Анчаг

Бир күн сојуг декабрда,

Хәзәрдә

Хәзринин ачдығы мави чығыры

Күчә билиб

Вердиләр рәссам Бәһлулзадәнин адына.

Амма һәм мин муәллифин «Паёыз биртәһәр дәјир көзүмә» шеһри думанлыдыр, чүнки шаир әввәлчәдән демәк истәдији фикри өзү үчүн муәјјәнләшдирмәдән әлиһә гәләм алыб. Паёыз хас олан сары-сары үчүн муәјјәнләшдирмәдән әлиһә гәләм алыб. Паёыз хас олан сары-сары үчүн муәјјәнләшдирмәдән әлиһә гәләм алыб. Паёыз хас олан сары-сары үчүн муәјјәнләшдирмәдән әлиһә гәләм алыб. Паёыз хас олан сары-сары үчүн муәјјәнләшдирмәдән әлиһә гәләм алыб.

Мәнчә, бизим тәнгидчиләр кәнчләрин јарадычылығына бөјүк мәһәбәтлә јанашмалы, онларын негсанларыны көстәриркәм инандырмадыдыр.

Низами адына Әдәбијат Институтунда муәсир әдәби просес шәһәр бәсинин фәәлијәтә башламасына јалпыз севинә биләрик. Тәшкил олундуғу бу 5—6 ил әрзиндә әдәби просес шәһәр бәси бир сыра мүһүм тәдбирләр (мәсәлә, «Муәсирлик вә нәсрин ахтарышлары» мөвзүсүндә нәср мушавирәси) һәјәтә кечириб, «Әдәби просес—76», «Әдәби просес—77» вә «Әдәби просес—78» силсиләсиндән үч мәчмүә нәшр өтдириб. һәм мин мәчмүәләрдә бәзи ичмаллар (1976-чы илин тәнгиди, 1977 вә 1978-чи илләрин нәсри) өз елми объективлији вә әһәтәлилији илә марағлыдыр. Амма поезијаја нәср олунан ичмалларда субъектив фикирләрә, гејри-елми вә гејри-дәгиг мулаһизәләрә раст кәлирик. Бәзән фәкт јығыны, шаирләрин вә әсәрләрин адларынын садаһанмасы адамы лап безикдирир.

Әдәби тәнгидә кәлән јени нәслин ичәрисиндә, мәнчә, истәдәдлылары да вар. Мән Ајдын Мәммәдовун үмуми савадына, орижинал тәнгидчи тәфәккүрүнә, Камил Вәлијевин әдәби диллә бағлы мулаһизәләринин объективлијинә, Надир Чаббаровун тәнгиди импровизәсијаларына, Низамәддин Бабајевин вә Вагиф Јусифлинин полемикаја мејлинә корә онларын тәгдир едирәм. Бир сыра гүсүрларына бахмајарағ, А. Мәммәдовун «Заманла сәсләшән шәһәрләр сорағында», Р. Әлијевин Чинкиз Ајтматовун јени романына нәср етдији ресензија хошума кәлиб.

Арзүм будур ки, чаһан тәнгидчиләр чәсарәтли олсунлар, онларә мејдан верилсин. «Мәнчлик» нәшријатында китаблары чап олунсун, башлычасы исә өз тәһлилләриндә объективлик мејарыны итирмәсинләр.

Биз, сәнәт адамлары, Азәрбајчан КП МК-нын классикләримиз һағында гәрарларыны алгышлајырығ. Анчағ алгышламағдан ишә дә кечмәк ләзимдыр. Чүнки классикләримизин тәдгиги вә тәблиғи илә бағлы керүлмәли ишләримиз чохдур. Хүсүсән, классикләримизин јарадычылығында сәнәткарлығ мәсәләләри һәлә мидди тәдгигат объектинә чеврилмәјиб. Јазылаи монографија вә мәғаләләрдә исә сәсиолоғи аспект үстүндүр. Классикләрин фәлсәфи бахышлары, ичтимаи фикир тарихинә кәтирдји јениликләрдә јахшы өјрәнилмәјиб.

Сон заманлар низамишүнәслиғ елминдә бир тәрпәниш вә јенилик һисс олунур. Амма јенә дә Низами һағында сәдәчә оларағ «нәһәнк» тәшбәһләрин бол-бол ишләнмәсинә раст кәлирсән. Бу даһилијин вә бөјүклүјин нәдән ибарәт олдуғуну исә тәдгигатларда көрмүрүк. Классикләримизә аид јазыларда әксәрән чүмләләрин сону белә битир: «Шаир бу әсәрдә дөврүнүн залым һекмдарларыны гамчыламышдыр», «шаһлығ тәнгид етмишдир», «феодал үзүмүнү пәсләмәшдир» вә с. Биз классикләримизә Үмумиттифағ әдәбијатшүнәслиғы зирвәсиндән баха билмәмишк.

Сон заманлар Нәсим илә әләғәдар бир пјес үзәриндә ишләјирәм. Буна корә дә Нәсиминин әсәрләрини вә Нәсим сәнәти илә бағлы тәдгигатлары јенидән охудум. Тәәссүф ки, бү тәдгигатларда гүдрәтли сәнәткарын дүзкун, объектив елми дәркени кормәдим.

Тәнгиди әдәбијатшүнәслиғдан ајырмағ олмаз. Бу күнүн дәрин мәзмунлу тәнгиди мәғаләләри сабаһын әдәбијатшүнәслиғыдыр.

Тәнгидә нә арзулаја биләрәм! Объективлик, объективлик, јенә дә объективлик. Сабир дөмишкән: «Дүзү дүз, әјрини әјри» көстәрмәк!..

ЈАШАР ГАРАЈЕВ,

филолоғија елмләри доктору,
республика Дөвләт мукафаты
лауреаты:

«Әдәби-бәди тәнгид һағында» гәрарын бизим әдәби-бәди просесин кедишатына көстәрдији тәсири һәм мин гәрардан сонрақы он илин дикәр рәһбәр идеолоғи сәнәдләри илә ваһид контекстдә гиймәтләндирмәк методолоғи чәһәтдән даһа сәмәрәли вә фајдалы оларды. «Јарадычы кәнчләрлә иш һағында», «Идеолоғи иши вә сијаси тәрбијә ишини даһа да јахшылашдырмағ тәдбирләри һағында» нөвбәти гәрарларда, хүсүсән партијанын XXVI гурултајына Мәркәзи Комитәнин һесабат мәрүзәсиндә муәсир сәсиал-сијаси-мәдәни просесләрин дахили маһијәти, объектив ганунаујунлуғу, јарадычы зијалыларын јахын вә узағ кәләчәк үчүн нәзәри вә идеја-тәшкиләти вәзифәләри әкс олунур. Шәхсијәти һәртәрәфли, һармоник инкишафы, елми-техники тәрәггинин истәһсәлә вә мәишәтә тәтбиги, һабелә бүтүн планет мигјасында муһарибәсиз, буллур вә булудсуз сәма—партијанын дөвләт сијасәти сәвијәсиндә баш һәрәкәт хәтти, һуманист вә бәшәри мәгсәдләри елан едилер.

Азәрбајчан КП XXX гурултајында, Азәрбајчан КП МК-нын сон пленумларында һ. Әлијев јолдашын мәрүзә вә чыхышларында сәсиал-мәдәни гуручулуғун бүтүн саһәләриндә партијанын ирәли сүрдүјү бу бөјүк вә глобал стратежи вәзифәләр даһа конкрет нәзәри вә тәтбиги муәјјәнлик кәсб едәрәк, республиканын елм вә сәнәт хадимләри үчүн әмәли иш програмына чеврилир. Тәсәррүфат вә сәнәје гуручулуғунда наилијәт вә гәләбәләрин бөјүк сүрәт кәсб өтдији индики шәрәйтдә Азәрбајчанын партија тәшкиләти милли-мәдәни ирсин вә муәсир мәнәви мәдәнијәти ән актуал проблемләринә хүсуси диггәт јетирир, һуманитар тәдгигатларын истигамәтини Азәрбајчан халғынын кенезиси, мәншә вә тарихи илә бағлы сизгәтли мөвзулар, ана дилинин, фолклорун вә классик әдәбијатын, театрын, рәссамлығ вә мусиги ирсимизин һәлл олунмамыш мәсәләләри үзәриндә чәмләшдирир. Азәрбајчанда муәсир бәди про-

сесин елми консепсиясыны жаратмаг, жени социал эхлаг тэрзинин, фэал хэјат, вэтэндашлыг вэ бејнэлмилэлчилик мөвгејинин ин'икасы вэ тэблиги саһасиндэ бэди-эстетик хэрэкатын ахтарыш вэ тэчрүбэсини вахтында үмумилэшдирмэк, чохмиллэтли совет эдэбијјатынын инкишаф ганунаујунлуғларыны, гаршылыгы тэ'сир вэ элагэ системини ачан, социалист реализмини хэрэкатдэ олан кениш имканлы эстетик систем кими өјрәнән санбаллы, консептуал вэ новатдр эсэрлэр жаратмаг хүсүсима чидди нэзэри-методоложи вэ эмэли-тэшкилати вэзифэлэр кими ирэли сүрүлүр. Низами Көнчэвинин анадан олмасынын 840, «Молла Нэсрэддин» журналынын нэшрэ башламасынын 75, Ашыг Алынын 180, М. Ф. Ахундовун 170, хүсејн Чавидин вэ Абдулла Шайгин 100 иллик јубилејларина, һәмчинин, гардаш рус халгынын көркәмли мәдэнијјэт хадимлэри олан О. Чернјаевскинин вэ А. Фадејевин, мүасиримиз Мирзэ Ибраһимовун јубилејинэ һэср олунмуш гэрарларын чидди, тарихи, эдэби-елми эһамијјэти, бир дэ һәмин сэнэткарлар һаггында нэзэри-тэнгиди фикри ирэли апармасы вэ тэдгигатда мүэјјән мэрһэлэјэ јекун вурарар жени мэрһэлэнин дэ перспективлэрини мүэјјән етмэсиндэди.

Сэнэткара бу үмумхалг мэрһэббэти вэ гэдир-гимэти илэ јанашы, сэнэткарын өз халгы гаршысында бөјүк мäs'улијјэти дэ партија сэнэдлэриндэ ајрыча гејд олунур, ичтимаи гејрэт вэ мәнэви чавабдеһлик дэ исте'дадын вэ сэнэткарлығын тэркиб һиссэси кими, јазычы мөвгејинин эламэти вэ шэрти кими диггэт һэдэфинэ чеврилир.

Инди инсанн талеји јалныз бир халгын, бир мэмлэкэтин јох, бэлкэ тэбиэтин вэ планетин талеји илэ бэрэбэрлэшир. Елми-техники ингилабын тэзадлары. еколожи вэ космик гајғылар өзү илэ һэр бир евэ, һэр аилэјэ бэшэријјэтин тарихи вэ талеји илэ бағлы һэјэчанлар кэтириб кэлир. Бу глобаллыг локал мәнэви говшагда—Инсанда бирлэшэндэ «глобал проблемлэри һэр кэсин дүшүндүјү проблемлэрэ чевирмэк» (Ч. А. Ајтматов) сэнэтин актуал фэлсэфи мэгсэди олмаға башлајыр. Одур ки, эдэбијјат өз бөјүк гэрэманыны инди јенэ дэ Инсан-чэмијјэт, Инсан-тэбиэт, дүнја, заман, һэјат, тале вэ эбэдијјэт мүнэсибэтлэринин кон-текстиндэ тэһлил етмэјэ чэд едир.

Тэнгиддэ үслуб вэ сэнэткарлыг ахтарышлары, мүасир эхлагы вэ социал просеслэри ифадэ едэн мәнэвијјат проблемлэринэ мараг белэ бир объектив мәнэви вэ социал-тарихи инкишафын өз еһтијачлары илэ шэртлэнир, үмумијјэтлэ, мүасир идеоложи ишдэки фэаллығын специфик бир тэзаһүрү кими мејдана чыхыр. Мараглы бурасыдыр ки, сон он илин бэди иглими вэ идеоложи аб-һавасы тэнгидин јалныз «тэсэррүфатында» вэ тэшкилат кэстэричилэриндэ јох, һэм дэ тэнгиди тэфэккүрүн өзүндэ—типиндэ вэ структурунда өз аксини тапа билир. Сосиэл вэ эстетик вургулар, фэал тэдгигат руһу, мәнэвијјат категоријалары, етик аңлајыш вэ мэтлэблэр мэхз јеткин социализмэ мэхсус мэрһэлэнин бэди тэнгиддэ эламэтлэри вэ системинэ чеврилир.

Үмумијјэтлэ, ХХ эсрин эдэби тэнгиди мәнэви фэалијјэтин бүтүн сэлэлэриндэ эн нараһат эхлагы вэ фэлсэфи ахтарышлары долғун вэ интенсив шэкилдэ мөнимсэјир, мүасир мәнэвијјат вэ тэфэккүрүн тэрчүманы ролунда мүвэффэгијјэтлэ чыхыш едир, өзү дэ бу заман о, јалныз бэди эсэри јох, һэм дэ керчэклији вэ заманы дерк етмэкдэ охучуја көмэк едир. Даһа доғрусу, бэди эдэбијјатын бу саһэдэ хидмэтини тэһлил

етмэклэ бэрэбэр, тэнгид өзү дэ билаваситэ һәмин мэгсэдин хидмэтиндэ дурур. Онун мэхз сон он илдэки бој артымы да, тэнгидчилэрин артан сајы илэ јох, тэнгиди тэфэккүрүн артан сэвијјэси вэ кејфијјат дэјишмэлэри илэ өлчүлүр. Бу дэјишмэлэр нэтичэсиндэ 70-чи иллэрин тэнгиди бэди јарадычылығын һэм һүгүг голларындан бири кими мүасир эдэби-идеоложи ишин ваһид системиндэ өз јерини даһа ајдын вэ дэгиг мүэјјәнлэшдирмиш олду.

Тэнгидин нэсрэ марағынын үстүнлүјү тамамилэ тэбиидир. Јетмишинчи иллэр бүтүн саһэлэрдэ—тэнгиддэ дэ «нэср дөврү» олду. Јени нэср, жени повэст тэнгиддэ жени дүшүнчэлэрэ гада верди. Мәнэви-эхлагы дэјэрлэр үчүн нэсрин галдырдығы һэјэчана тэнгид дахилэн шэрик олду.

Эстетик нараһатлыг үчүн эн гүдрэтли импульсу вэ ритми тэнгид шэ'рдэ тапа билмэди. Нэсрин бэди потенциалы мәнэви вэ эхлагы проблемлэрин һэлли үчүн тэнгидэ даһа бол материал верди. Истехлакчы эхлага, мәнэви идеалсызлыға, эгидэ вэ гејрэт мүфлислијинэ гаршы е'тираздэ нэсрин һүнэрини сонралар тэнгид вэ сэһнэ тэкрап етди.

Өлбэттэ, мәнэви ахтарышлар, елми-техники ингилаб вэ шэһэркэнд проблемэ ајрыгајры шаирлэрин дэ јарадычылығында чох күчлү, чанлы бэди экс-сэда тапды, лакин там һалда шэ'рин хэрэкетиндэ һадисэ вэ мэрһэлэ сэвијјэсинэ галхмады. Елэ бил шаирлэр шэһэрэ даһа тез ујушдулар вэ онун нараһат гајғыларына насирлэрдэн даһа асан вэрдиш эләмэјэ башладылар.

Эдэби тэнгидин тэнгиди тэпэрини сон он илдэ республикада партија публицистикасынын кэскин кэсэри сэвијјэсинэ галдырмаг гаршыда чох мүһүм вэзифэ олараг дурур. Тэнгид индики һалда һэлэ дэ өз еһтирасларыны орта вэ пис элэјинэ чевирмир, адилиқдэн безикмир вэ јекранклијэ мүнэсибэтдэ һејрэтлн бир һөвсэлэ нүмајиш етдирир. Өлбэттэ, бунун һэм билаваситэ сэнэткарлыгга, һэм дэ сағлам јарадычы эдэби-тэнгиди иглимлэ бағлы сэбэблэри вардыр. Камил эдэби тэһлил системи вэ механизминин өзү сөһни комплиментэ вэ примитив, симасыз тэһлил усулуна мүгавимэт кэстэрир, объектив олараг зэйф бэди эсэр белэ механизмин сынағындан чыха билмир. Зэйф бэди эсэр, адэтэн, зэйф тэнгиди јазыда тэ'рифлэнир, тэнгидин һэм социал, һэм дэ эстетик нүфузуну ифадэ едэн критериијаларын позулдуғу јердэ тэ'рифлэнир.

Принципиал, сэрт, ишкүзар тэнгиди аб-һаванын эвэзинэ, јазычыларда «тохунмазлыг» статусу эвэзинэ тэнгид имунитетинин јаранмасы кэсэрли тэнгиди пафосун вүс'эт тапа билмэси үчүн важиб психоложи амиллэрдэн биридир.

Дикэр тэрэфдэн, мүнэсиб тэнгид мүһитинин јаранмасы үчүн мүэјјән мәнэнада тэшкилатчылыг да лазымдыр. Тэнгид вэ онун типиче журналларда формалашыр, јетишир вэ јалныз бундан сонра китэб тэнгидинэ чеврилэ билир. Өз аудиторијасы, өз тэнгид чэһһэси вэ тэнгид фэаллары (вэ, демэли, өз фэрди тэнгид симасы!) олмајан журналларда кортэби «тэнгид ахыныны» көзлэјәнлэр кэсэрсиз вэ дишсиз тэнгиди јазыларын мејдана чыхмасына зэмин јарадырлар. Тэнгид чэһһэсинин өн хэтти вэ бөјүк мејданы журналлардыр вэ тэнгид—кабинетдэ, семинарда, мүһазирэдэ јох, мэхз журналда јараныр. Белэ тэнгидин хэрэкетини дэ журнал шэртлэндирир. Тээссүф ки, зэйф бэди ахына вэ тэнгид ахынына гаршы бизим журналларын мүгавимэти һеч дэ һэмишэ истэнилен сэвијјэдэ олмур. һалбуки бу саһэдэ бизим классик мэтбуатын ибрэтли өн'энэлэри вардыр. Ики мисал кэтирмэк истэјирэм. «Молла Нэсрэддин» журналы «Почт гутусу»ндан вердији бир хэбэрдэ һэтта Сабир кими бир нүфузлу вэ мө'тэбэр мүэллифинэ јазырды: «Бу сэфэрки шэ'риниз чап олунмајацаг, чүнки тэкрапдыр». («Молла Нэсрэддин»,

1909, № 47). Јахуд, журнал Дабанычатдаг халаја—Эли Разија мурачиат-ла дејирди: «Дабанычатдаг халаја! Јазылан ше'рләр бир аз гыжгырыб-дыр» («Молла Насрэддин», 1909, № 28).

Лакин тэнгиди пафосун ээифилини мүасир тэнгидин чидди кесире кими етираф етмәклә бәрәбәр, мән бир чәһәти дә дәгигләшдирмәк истәрдим. Тэнгидилик элементини дә тэнгидин ваһид еләментләр системи дахилиндә гижмәтләндирмәк ләзимдыр. Әввәлән, тэнгидилик—пафосдан, тәһлилән јаранмалыдыр; һәгиги тэнгиди пафосун примитив «дәјәнәк тэнгиди» илә вә вулгар сосиоложи ифратларла, инкар үсулу илә һеч бир әлагәси јохдур.

Нәһәјәт, тэнгидин ләјәгәтини јалныз ондакы «тэнгидилик» үнсүрләринә керә гижмәтләндирмәк бир чәһәтдән дә доғру олмазды. Тэнгидин вәзифәси, һәр шејдән әввәл, бәдии дүшүнчә мәнсулулу она тај, она бәрәбәр әстетик шуур актына чевирмәкдән ибарәтдир. Сәнәт әсәрләриндә көзәллији кәшф вә тәгдир етмәк һеч дә онун үчүн икинчи дәрәчәли вәзифә дејилдир. Бөјүк тэнгидин күчү һәмишә орта әләјинә чеврилән әдәби мүбаризәнин шиддәти илә јох, бөјүк әдәбијјатла гаршылығы үнсийјәтин мигјасы вә тәсир һүдудлары илә мүәјјән олунмушдур. Хүсүсилә ингилаби-реалист тэнгид вә мүасир совет тэнгиди мәнз позитив пафосу илә күчлү дејилми? Бә зән тэнгид өз мүасирләринә үмуми, күтләви ахындан гејри-адини ајырмагда вә исте'дады дәрк етмәкдә кәмәк едир. Хүсүсән, бизим јеткин сосиализм эпохасында јени инсанын формалашмасында тэнгидин ролу бөјүкдур. Одур ки, јалныз чылпаг «тэнгидилик» кәстәричиләринә керә 40—50-чи илләрин тэнгидини 60—70-чи илләрә гаршы гојмаг, бүтүнлүкдә тэнгид мәдәнијјәтинин вә сәнәт карлығынын инкишафында даһа јүксәк пиллә һесаб етмәк, мәнчә, доғру дејилдир. Инди артыг гырхынчы илләрин бирбаша, максималист полемикасы илә охучуну һејрәтләндирмәк дә мүмкүн дејил.

Әдәби процес шөбәси—«Әдәби-бәдиин тэнгид һаггында» гәрарын билаваситә јетирмәсидир. Шөбәнин әсас вәзифәси Азәрбајҗан ССР ЕА-нын Низами адына Әдәбијјат Институтунун фәалијјәтини билаваситә «истеһсалатла»—Јазычылар Иттифагы вә редаксјаларла, чари әдәби процесла, мүасир елми идејаларла вә тәдгигат истигәмәтләри илә әләгәсини мөһкәмләтмәкдән ибарәтдир. Шөбәнин сон алты илдәки иш тәчрүбәси онун фәалијјәтини даһа дә јахшылашдырмаг вә тәкмилләшдирмәк үчүн һәр чүр әсас верир. Мәнә елә кәлир ки, «Әдәби процесләр» силсиләсиндән китабларын һазырланмасы принципләри артыг мүәјјән гәдәр ән'әнәләшиб. һәр шејдән әввәл, бу китаблардакы очеркләри ичмал, кениш библиографија әләмәтләриндән тәмизләмәк ләзимдыр. һәр илин нәср, ше'р, драм вә тэнгид процесинин өз әсас, мәнз һәмнин илин тәчрүбәсиндән доған ваһид проблеми мүәјјән едилмәли әә очеркләр проблемләр әтрафында гүрулмалыдыр. Китабларда үмумиттифаг контекстини гүввәтләндирмәк, онларын һәчмини артырмаг вә русча ичмалыны вермәк дә нәзәрдә тутулур.

Јетмишинчи илләрдә илк дөфәдир ки, кәнчләр тэнгидә ахынла кәдиләр. Әлбәттә, бу «ахыны» һәлә нәсил вә мәрһәлә кими тәсди олунмағын чәтин сынағы кезләјир. Лакин «јени далға»нын әләмәтләри онларын һәмисынын бирликдә тәшкил етдији бу ахында артыг ашкар процесиндә фәал иштирак едир вә онун үслуб, жанр мәнзәрәсинә јени мәнәви-әстетик бојалар, чаларлар артыра билирләр. Кечмишә бојланраг ирәли һәрәкәт едирләр. Онларын јарадычылығы зирвәјә, сабаһә һәрәкәтдә јени әдәбијјатшүнаслыг ашырымы олачагмы? һәр һалда, мәнчә, јахын кәләкәкдә јетмишинчи илләрин јөкуну илә сәксәнинчи илләрин перспективләри арасында әләгәнин мәзмуну өз ифадәсини мәнз онларын јарадычылығында тапачагдыр.

Мәнәви сәрвәт вә ән'әнәләрин ирсилји өз гануни тәсирини сәнәт сәһәсиндә дә кәстәрир. Әдәбијјатын да, тэнгидин дә ирәлијә һәрәкәти һәмишә, һәр јердә онун кечмишә, ән'әнәјә артан марағы илә бирликдә баш верир вә онунла шәртләнир. Кечмиш вә тарих мүасир мөвзулу бәди әсәрләрдә сосиал-мәнәви контекстә, тэнгиди дүшүнчәдә исә тарихилијин хүсүсийјәтинә чеврилир. Бу процесин гүввәтләнмәси истигәмәтиндән сон илләр республикада керүлән конструктив тәшкиләти тәдбирләри биз јухарыда хатырлатдыг. Классик ирси өјрәнән тэнгидин мөтодоложи вә нәзәри иш үсулуна мүасирлији ифадә едән ән јахшы хүсүсийјәт кими, мән белә бир чәһәти фәргләндирәрдим ки, әдәбијјатшүнаслығымыз артыг әллинци илләрин анлајышлары сәвијјәсиндә истилаһлар ишләтмәклә кифәјәтләнмир. «Интибаһ», «реализм», «метод» анлајышларынын шәрһиндә дә бу анлајышларын мәнз ХХI әсрин астанасында кәсб етдији мәнәнадан чыхыш едәрәк фикир сөјләјир. Тэнгидин классик ирси өјрәнмәси иши системли, ардычыл олмалы, классик кечмишин дә мүасирлијин милли-мәнәви сәрвәтинә чеврилмәси үчүн тәдгигатларын идеја-нәзәри вә пешәкарлыг сәвијјәсинә хүсүси диггәт әверилмәлидир. Тәәссүф ки, һеч дә һәмишә белә олмур. Бә зән классик елми нәшрин өзү јох... коментаријасы мүбаһисә вә тэнгид предметинә чеврилир. Ф. Көчәрлинин «Азәрбајҗан әдәбијјаты», Буалонун «Поетика» әсәрләри әтрафында мүбаһисәләри хатырлада биләрәм.

Сон илләрдә классик ирсин тәдгигиндә ән бөјүк наилијјәтләр «Хәмсә»нин өјрәнилмәси илә әләгәдәрдыр. Низами һаггында бир силсилә сәнбаллы вә гижмәтли әсәрләр јаранды. Лакин низамишүнаслыг өз ахтарыш вә тәдгигатларынын бир сыра нүмунәләриндә бу бөјүк шаирлә хәләфләри арасында варис—ирс әләгәләрини Низами илә ондан сонрағы сәккиз әср арасында јох, Низами илә ХХI әср арасында апармагдан ирәли кетмир. Низаминин ХХI әср јох, ХХ әср бахымындан мәнәви дидријлији—бу мәсәлә өз елми, монументал чавабыны һәлә кезләјир.

Тэнгидин сафлығы—инди онун гүввәт әләмәти дејил: о, әдәбијјатшүнаслыгла, сосиоложија вә фәлсәфә илә мүтләг гәјнајыб гарышмалыдыр. Классик ирсин тәдгигиндә фундаментал истигәмәт мәнз бу бирликдә јараныр. Мәнз бу синтездә әдәби-тэнгиди фикир новаторлуг вә оперативликдә ән'әнәнин вә сабитлијин вәһдәтинә наил олур. Бу синтез вә вәһдәтдә тэнгид даһа чох ајын, илин әстетик сәнәди олурса, әдәбијјатшүнаслыгда халгын бу вахта гәдәрки сосиал-бәдиин тәфәккүрү вә тарихи јаддасы јашајыр.

Адәтән, әдәбијјатын тарихи вә кечмиши илә ән чох әдәбијјатшүнаслыг, индиси илә тэнгид мәшғул олур. Мүасирлик бәдиин әдәбијјат үчүн тарихә чевриләндә, ондан бәһс едән тэнгид дә әдәбијјатшүнаслыга чеврилир. Лакин онларын фәрғи јалныз предмет вә заман бахымы илә дә мүәјјән олунмур, тэнгиди дә әдәбијјатшүнаслығын—бирини «һәрәкәтдә олан», дикәрини исә «кечмишә чеврилән» әстетика һесаб етмәк дә доғру олмаз. Јох, онлары кејфијјәт бахымында идеја-әстетик мәгсәдин фәрглији, мүхтәлиф тәһлил үсуллары характеризә едир. Әдәбијјатшүнаслыг билаваситә әдәбијјата нәзәр салыр, тәчгид исә даһа чох әдәбијјатдан бојланараг һәјатын өзүнү көрмәјә тәләсир.

Әдәби тэнгидин кәләчәјини ријәзијјат, герменевтика вә кибернетика илә бағлајанлар да вардыр. Бизә елә кәлир ки, онлардан һеч бири тэнгиди өз идеал маһијјәтинә јахынлашдырмәыр. Әксинә, биз тэнгид үчүн ән ишыгы перспективви јенә дә бәдиин-сосиал фәлсәфи ахтарышларын вәтәндашлыг вә сәнәткарлыгла бөјүк вәһдәт тәшкил етдији бир јолда тәсәввүр едирик. Әдәби-бәдиин фикир тарихинин бүтүн кечмиши илә ифадә олунан тарихи һәгигәт онун кәләчәјинин маһијјәтинә дә ишыг салыр: јалныз халгын тарихи вә тәлеји илә бағлы тәбиин, хәлги сәнәт вә тэнгид монументал ичтимаи шуур кәсб едир.

МЭСТАН ƏЛИЄВ,
республика Девлэт мұкафаты
лауреаты, шаир:

Тəнгид сənəтин сағламлығыны онун гүсүрларыны соғлэмәкдә көрүр. Тəнгидин бу сəлаһижəти онун маһижəтиндән доғур, лəкин көрək бəзи үғурларына бахмəжарəғ, сон он илдә тəнгид өз вəзифəсинин еһдэсиндән кəлибми! Биз һеч дə тəнгидин наилијəтлəрини шүбһə алтына алмəғ фикриндә дејилик; мəсələжə бу гəнəəтлə јанашырығ ки, тəнгидин эсас вəзифəсини биринчи нөвбэдә, онун мүасир эдәби просеслə нə дәрəчэдә мəшғул олмасы дəјəрлэндирир. Буна һағгымыз вар ки, бирбаша дəјək: эдәби тəнгидимиз эдәби просеси һеч дə јахшы излəмир. Баш верән јениликлəри лəзымынча гиймэтлэндирə билмир, көз јумдугу мəсələлэр чохдур. Бəзи јазычылар вахты кечмиш мөвзуларə, проблемлэрə тəкрар-тəкрар мұрачиəт едир. Тəнгид исə сүсүр вə белə јазычыларын мүасир эдәбијəтдан узағлашмаларыны биканəликлə сєјр едир.

Тəнгидчи чох вахт нуғуз гаршысында əјилир, вəзифəси оланларын гримчисинə чеврилир, онларын бəјəт эсэрлəринə «ресензијə сығалы» чəкир.

Бəзэн исə биз ејни тəнгидчини ики мөвгедə көрүрүк. О, јə дəјəнəклə һүчүмə кечир, гэрəзкар бир мөвгедə дəјанарəғ мүəллифин китабыны алт-уст едир, јə да ади бир мэддəһə чеврилир, аз галыр ки, «тəһлил ет-дији» китабын мүəллифинə даһилик чəlэнкини бағышласын.

Узун иллəрин сынағларындан чыхыб тəнгидчи шөһрəти газанан Мəммəd Чəфəрдэн, Əзиз Мирəһмədовдан, Əхбэр Ағəјевдэн биз эсп тəнгидчи сөзү көзлəјирик. Тəнгидди ортə нəслинə мənсуб олан Јашар Гарајев, Шамил Салманов исə сон заманлар јалныз эдәбијəтшүнаслығла мəшғулдурлар. Мən бир сыра објектив вə принципал тəнгиди мəғаллэр мүəллифи кими таныдығым Шамил Салмановун Азэрбəјчан јазычыларынын VII гурултајындакы мəрузэсиндэн нарəзы галдым. Бу мəрузэдə јалныз фактлар садаланырды. поезијанын газандығы үғурлар вə гаршысына чыхан чəтинликлэр һағгында јалныз рəсми диллə мəлүмат вериллирди.

Исте дадына күвəндијимиз бир чох тəнгидчилэр исə радиода вə телевизијə экранында эдәбијəтымызын актуал проблемлəри барэдə јалныз үмуми шəкилдə данышыр, өмрү боју тəрифлэнэн мүəллифлэрə јенидэн мэдһижə охујур, елə һеј мүасирликдэн, эн'энэдэн, хəлгиликдэн сөһбəт ачыр, амма конкрет оларəғ эдәбијəтымызын күндəлик, чари мəсələлəриндэн, гајғыларындан вə «дəрдлəриндэн» јан кечирлэр.

Бəзи тəнгидчилəрин фəал мөвгедэн кафедраларə чəкилмəsi дə онларə рəғбət ојатмыр. һеч кəс елми ишлə мəшғул олмəғын əлєјинə

дејил. Белə будур ки, кафедрəјə чəкилэн тəнгидчи езүнə кафедрəдə јер тапырса, сонралар тəнгиддə јер тапа билмир.

Тəнгиддə, сөзүн мənфи мəнасында «ишкүзарлар» артмышдыр. Онлар истəнилэн мəсələдэн, проблемдэн һэр һансы бир күрсүдə көзүнү јумуб даныша билэрлэр, онларə нə сифариш версən, е'тираз етмэлэр, бəсит бир романдан да классик сənət эсəri кими сөз ачар, даһижанə эсəri дə һəмин мəјарла гиймэтлэндирэрлэр.

Мən бу фикирлə разылаша билгирəm ки, тəнгид сənəти архасынчə чəкиб апаран гүввəдир. Заманы бағламағда, ирəлини көрмəкдə, сənəтин кəлəчək вəзифələрини дүјмағда сөз сənəткарларына эгэз тапылмаз. Сənəти архасынчə чəкиб апаран һəјəтдыр, чəмијјəтин инкишаф тəмэлидир, буну сənəткар даһə јахшы керур; тəнгид јазычы гаршысына вəзифə гојурса, сағ олсун, тəнгид бу «вəзифəни» көјдэн алмыр, тəнгидин мэтлəблəри һəјəтын ритминдэн доғур. һəјəтын «əмрини» исə һеч кəс јазычы гэдэр јеринə јетирмир. Бəди ихира јазычыјə мəхсүсдур, бурадə ону истигамэтлэндирмək вə руһландырмəғ слар. Тəнгид бу просесдə бəдини эсəрин дəјəбини дүзкүн гиймэтлэндирмэли, исте дады вахтында кəшф етмэлидир. Бир созлə, тəнгидчи дə јазычы кими һəјəты дүјмалыдыр.

Дсмэли, сон 10 илин тəнгидиндэн бəһс едэркэн, илк нөвбэдə, бəди тəсəрруфаты нəзəрдэн кечирмэлијик. Бу иллэр əрзиндə Мəммəd Аразын, Анарын, Фикрэт Гочанын, Əкрэм Əјлисинин, Əлəkбэр Салаһзадəнин, Иса Исмајылзадəнин, Мевлуд Сүлєјманлынын гələминдэн бир сыра үғурлу нүмүнэлэр чыхыб. Онларын эсэрлəриндə даһə чох инсаны, онун мənəви алəмини арашдырмəғ мєјли гүввəтлидир; инсан тəkчə бир сехин, бир бригаданын, јахуд колхозун һудудларында ејрəнилмир, вєримизлə, дєврүмүзлə вəһдэтдə котурулур. Тəнгид мəһз сənəтин бу үмуми инкишафыны излэмэли, арашдырмалыдыр.

Тəнгидимиз эстетик тəkамүл бахымындан излэсək, бир елə јенилик көрмəрик; əввəl дедијимиз кими, тəнгидимизин мүасир эдәби просесə мұдахилэси сөнүк вəзијјəттəдир. Тəнгид тəлəб олунан фəаллығы газанə билмэјиб, елə исə биз нə үчүн «естетик»дэн сонра бир «тəkамүл» сезу дə ишлэтмэлијик! Тəkамүлүн тэркибиндə јенилəшмə анлајышы, гхарлығ анлајышы вао. Мən эдәби тəнгидимиздə бир елə «кејфијəт дəјишмэлəри» дə көрүрəm.

Јахшы мəһсул верэн һектарларын бэрəkəтини, мүнбятлијини тəсəрруфатын үмуми еэзијјəти кими гиймэтлэндирмəјə ихтијарымыз јохдур. Јəни үмумэн тəнгидимизин сəвијјəсини Ј. Гарајевин, Елчинин, Анарын, А. һүсєјновун, А. Мəммədовун Москва вə республика мэтбуатында дэрч олунан мəғаллэри илə өлчмək олмəз. Бунлар көрулмэли ишлəрин мұгаблиндə чох аздыр, лəкин бу «бир овуч» тəнгидин көзэл кəлəчəји керунур. Бу бир овуч тəнгидин хассэлəри кутлəвилэшмək имканына маликдир. һəмин тəнгидчилəрин јазыларында һəјəт вə сənət вəһдэтдə мүшаһидə едилир, «мүсбэт» вə «мənфи» гəһрəманлардан јох, образын бütөв кејфијјəтлəриндэн сөһбət ачылыр, мүəллифин мөвгєји вə идеалы мүəјјəнлэшдирилир. Бəли, сон он илдə тəнгид даһə чох нəсрə мүнəсибəтиндə фəаллығ костэрмишдир. Ајры-ајры романлар, повестлэр һағгында мəғаллэр јазылыб, нəсрлə бағлы мүəјјан проблем əграфында сөһбət кедиб. Мənə елə кəлир ки, тəнгид учун нəср эсəri һағгында данышмəғ о гэдэр дə чəтин дејил [поезијə илə мугəјисэдə]. Романда, повестдə сүжет бütөвлүју вар, нə исə нəгл олунур вə тəнгидчи шүбһэсиз ки, мүəјјан мəјар вə гиймэтлэрлə нəср эсəринə јанаша билир. Лəкин поезијаны дүјмəғ үчүн тəнгидчи хүсуси исте дадə малик олмалыдыр. Шөри охујув ондан һəзз алмəғ, тəсирлэнмək башғə шейдир, бу һəззин, тəри сири сəбэбини исə арамағ башғə шей. Шөри дүјмағ, бир нєв, сəрраф ишидир, шөри ирили-хырдалы «дашлардан» јаранан абидəдир. Шөри

«даш-даш» охумаг манахэти тэлэб олунур. «Даш-даш» дуьмаг, дашлар арасындакы рабитэни, аһанки кермэк, ејһамлары анламаг хусуси маһарэтдир. Сужетли ше'рлер дэ аз дејил, амма, һэр һалда, ше'р, биринчи нөвбэдэ, дугудур. Дуьгуларын ше'рни һэссаслыг, һазырлыг, бөјүк сәбр вә әмәк һесабына баша кәлир, бир сөзлө, ше'рин изаһи мусигинин «тәрчүмәси» кими бир шејдир.

Муасир ше'римиз мәнз бу ма'нада өзүнүн тәнгидчисини, сәррафыны көзләјир. Елә драматуркија да белә бир тәнгидчијә мөһтачдыр. Лакин ону да гејд едәк ки, драматуркијанын өз инкишафы илә драматуркија тәнгидчинин инкишафы мувази кедир. Пјес касадлығы бу саһэдә тәнгиди фикир касадлығына кәтириб чыхарыр.

Рә'ј, ресензија әдәби тәнгидин ән чевик саһәсидир. Мән, мүгајисә гәрибә көрүнсә дә, нәсрдә һекајәни, тәнгиддә рә'ји ше'р һесаб едирәм, рә'ј—тәнгидин ше'ридир. Шаирин ше'рә тәләбкарлығы илә тәнгидчинин рә'јә тәләбкарлығы, мәнчә, ејин олмалыдыр. Амма чох вахт рә'јләр бир-биринә охшайыр, ма'лумат характери дашыјыр, санки рә'јләр үчүн муәјјән бир тәриф шаблону вар: бөлмәләри, фәсилләри садаламаг, ахырда да бир-ики «нөгсандан» бәһс етмәк...

Кәләчәји вә перспективи олмајан мүүллифләр вә онларын китаблары һаггында адлы-санлы тәнгидчиләрин, елмләр докторларының мусбәт, тәрифли рә'јләри дәрч олунмушдур. Бу «шаирләр» әслиндә һарда исә башга ишлә мәшгулдурлар, ше'рә васитә ними бахырлар. Тәнгидчи проблем тапа билмир, амма истә'дадсыздан истә'дадлы кими данышмага вахт тапыр. Бир дә керурсән ки, тәнгидчи әдәбијјата тәсә дүфән кәлән бир автомобил мүфәттишинә, рајонда клуб мүдири ишләјән 60 јашлы «шаирә», јахүд истә'дады олмајан багча мүдирәсинә «үғурлу јол» јазыр. Ма'пүмдүр ки, бу чүр «үғурлу» кәлишләр үғурсүзлүглә нәтичәләнир. Амма бунлар фактдыр!

Тәнгиди рә'ј вә ресензијаларын әксәријјәти исә дәбдә олан мүүллифләрә «итһаф» олунур. Башгалары исә һеч јада душмүр. Мәсәлән, Сабир Әһмәдов проблеми олан јазычыдыр, Мәммәд Араз сри кинап шаирдир, нијә онларын јарадычылығы әдәби тәнгидин нәзәриндән үзәг дүшсүн!

Бири үфүрүлүб шиширдилир, бири исә тәблигә вә тә'рифә ләјиг олдугу һалда һаггында һеч нә данышылмыр.

Полемик тәнгид мәшвәрәтли тәнгиддир, гәзет вә журнал сәһифәләриндә бирликдә музакирә вә аראшдырма тәнгидидир. Нә гәдәр белә музакирәләр олубса, тәнгидин һејринә нәтичәләниб. Гәзет вә журналларын редаксија һеј'әтләри, Јазычылар Иттифагынын рәһбәрлији полемик тәнгидә кениш мејдан ачмалыдыр. Чоһ вахт исә редаксијаларын тәнгид ше'бәләри полемикадан чәкнир, мүүллифләрин нүфузу гаршысында күзәштә кедирләр, јахүд да бир мүүллифин әсәри һаггы тәнгид олунанда редаксија дәрһал һәмин мүүллифин «чавабыны» һазырлајыр. Бу исә полемика јоһ, өзүнүмүдафиә демәкдир. 40—50-чи илләрин полемик тәнгиди о вахтлар әсасән «Әдәбијјат вә инчәсәнәт» гәзетиндә верилирди. Инди исә биз һәмин гәзетин сәһифәләриндә буну көрмүрүк.

Әдәби тәнгидин роман проблеминә, поема, һекајә кими жанрларын вәзијјәтини, драматуркијанын керилијинә, фәрди јарадычылыг хусусијәтләринә, сәнәткарлыг мәсәләләринә лагејдлији барәдә нә демәк олар! Сәһбәтимизин әввәлиндә гејд етдик ки, әдәби тәнгидимиз, биринчи нөвбэдә, ез тәсәррүфатына биканәдир. Жаирларын вәзијјәтинә лагејдлик дә бу сәбәбдән јараиыр. Бир һалда ки, тәнгиддә тәшкилатчылыг иши зәифдир, әдәби мүһитдә ајры-ајры мәнәфеләр күдүлүр, онда тәнгид өз силаһындан нечә истифадә едә биләр!

Тәнгидин халтура илә мүбаризәси онун әбәди вәзифәсидир. Лакин бу вәзифәни тәнгид бир сыра һалларда өзүндәи асылы олмајараг јеринә јетирә билмир. Вә белә мөгамда тәнгиддә кунәһ көрмүрсән. Мәкәр бир сыра истә'дадлы тәнгидчиләр «Азәрбајчан», «Улдуз» журналларында зәиф китаблары вә топлулары азмы писләјибләр! Лакин иәшријјатларда мүүллифләри пис танымырлар, онларын јазмаг имканларына вә сәвијјәләринә дә бәләддирләр, сәдәчә олараг күзәштә кедирләр; мүүллиф һугугларыны, нәшријјат нормаларыны, тәләбләрини формал гајда-да јеринә јетирә-јетирә мүзәштә кедирләр. Нәшријјат ишчиләриндән сорушурса: «Бу китаб нијә зәифдир, нијә онун чапына ичәзә вермисиниз!» О саат һәмин зәиф китаба јазылан мусбәт рә'ји мө'тәбәр сәнәд кими сәнә көстәрирләр. Рә'ј мусбәтдир, әсәр исә әсәр дејил... Тәнгидчи бир халтурачыны тәнгид едән кими нәшријјат белә мүүллифин јеми китабыны чапа һазырлајыр. Кәл мүбаризә апар!

Тәнгидә јеми нәсил кәлмишдир. Мән бунлар һаггында «истә'дадлы кәңчләр» ифадәсини ишләтмәздим. Бурда «сәриштәли», «фәһмли», «табилијјәтли» дејилсә, даһа дәгиг оларды.

Тәнгидимиздә јеми сәс бошлуғу вар. Бу бошлуға јандығымыза корә бир-ики чаван тәнгидчидән јеми сөз ешидәндә севинчәк олурсан.

Кәләчәјинә инам бәсләдијимиз чаван тәнгидчиләр јетишир. Гој онлар тәнгиддә шәхсијјәтә чеврилсинләр. Мөһди һүсеји, Мәммәд Ариф, Микајыл Рәфили, Мирзә Ибраһимов, Мәммәд Чәфәр кими...

Кәнч тәнгидчиләрин гаршысында чәтинликләр дә дурур. Бунларын бә'зисинә «чәтинлик» дә демәк олмәз. Мәсәлән, әдаләт дуьғусу, гәрәзсизлик, әдәби әсәрләрә вичданлы мүнәсибәт. Бу, кәнч тәнгидчиләрин өзләринин өзләринә нәзәрәтиндән чоһ асылыдыр. Онлара, биринчи нөвбэдә, өзүнә инам, инадкарлыг арзулардым.

Сон илләр классикләримизин јарадычылығы илә баглы хејли тәдгигат әсәрләри чап олунуб. Бу саһэдә Рустәм Әлијевин, Мирәли Сейидовун вә башга тәдгигатчыларын адларыны чәкмәк олар. Амма онларын арашдырмалары әсасән тарихи-әтнографик истигамәтдәдир. Классикләрин фәлсәфи дунјакөрүшу, Шәрг вә дунја әдәбијјатында онларын мөвгеји аз ејрәнилир. Классик әсәрләрин сәнәткарлыг бахымындан тәдгиги исә чоһ вахт үнүдулур.

Тәнгид вә әдәбијјатшүнаслыг... Бунлары һарда исә ајырмаг мүмкүндур. Тутаг ки, аудиториада мүүллим бунлардан мүстәгил саһәләр кими бәһс едә биләр. Әдәби просесдә исә бири дикәринин иштиракы олмәдан кечинә билмәз. Бунларын гаршылыгы, биркә фәалијјәти көзәлдир.

Әдәби тәнгидин кәләчәк вәзифәләрини әсасән кәләчәјини өзү һәлл едәчәк. Көрүлмәли ишләр чоһдур, биз исә һеч бүнөврәси олмајан, даһа дөгрүсү, тәрүбәдә нәзәрә чарпмајан бә'зи мәсәләләрдән данышмаг истәрдик.

Нә үчүн әдәби тәнгидимиз Чәнуби Азәрбајчанда јашајан шаир вә јазычыларымызын әсәрләрини тәһлил едиб охучуларда кениш тәсәввур јаратмасынлар! Вахтилә Чәнубдан кәлиб бизимлә биркә гәләм чалан сәнәт усталарымызын әсәрләринә дә әдәби тәнгидимиз биканәдир [бир нечә мәгалә истисна олмагла].

Һаны ушаг әдәбијјаты илә мәшгул олан тәнгид! Чоһ зәрури саһә үнүдулуб. «Үнүдулуб» да јеринә дүшмүр, бу саһәнин әслиндә һеч рүшејми јоһдур.

Тәрчүмә проблеми илә әдәби тәнгидимиз ара-сыра мәшгул олуб. Амма биртәрәфли мәшгул олуб. Белә ки, рүс дилиндән чевирмәләр һаггында данышылыр, бәс биздән рүс дилинә чевирмәләр!.. Әдәбијјатымызын рүсчәјә тәрчүмә олунан нүмүнәләри барәдә сөз демәк мүмкүндүр, нәзәри мулаһизәләри һәлә бир тәрәфә гојаг, һеч олмәса, бу һагда үмүми фикир сејләмәк олар.

Москвада нәшр олунмаг хатиринә бәзи истә дадлы шаирләр чох жүзәштә кедирләр. Бир кезәл шаиримизи бир орта сәвијјәли шаир русчаја чевирнр, чидди тәһрифләрлә, өзүнүн әлавәләрилә [мәсәлән, Н. Рекистанын Әли Кәримдән тәрчүмәләри]... Бу гәбилдән олан шәрләрә тәздән өз дилмизә чевирмәли олсаг, һеч нә анлашылмаз. Бах, тәнгид бу мәғамда өз сөзүнү демәлидир. Инсафән, Мәнсур Вәкилов «Дружба народов» журналында Рекистанын тәрчүмәләри һагда кәскин тәнгидлә чыхыш етди. Бәзи орта сәвијјәли шаирләримизин әсәрләри исә тәрчүмәдә газаныр, нечә дәрләр, мұәллиф бу дилдә әсл шаирә чеврилр. Мұәллифдән сорушаг истәјирсән: сәни һансы дилдә охујаг, русча абадсан, азәрбајчанча бәрбад.

Чох арзу едирәм ки, бизим охучу илә үз-үзә дуран, мәхсуси охучу аудиторијасы үчүн ишләјән, сәнәтин дәрләрәндирмә, гијмәтләндирмә мәсәләрәрини шәрһ едән, бирбаша охучу һазырығына истинад едән тәнгидимиз олсун. Нијә кизләдәк, һәлә чохларә Јашар Гарајеви, јахуд Ајдын Мәммәдову баша дүшмүр. Бәс онда күтләви охучу!.. Охучуларымызын хејли һиссәси мұасир әдәби тәнгиди дә, мұасир бәдии сөзү дә гәбул етмәјә һазыр дејил. Бу, фактдыр. Јахшы оларды ки, тәнгидчиләр мәтбуат сәһифәләриндә охучуларла снларын «өз дилиндә» сәһбәт апарсын.

Тәнгидчиләрлә охучуларын керүшләрини тәшкил еләмәк ләзимдыр (вахтила, Н. Нәриманов «Тәнгид кечәләри» тәшкил едәрди). Дүздүр, аудиторијада сәјрәклик олачаг, бундан чәкинмәјә дәрләнәз. Белә керүшләрә тәнгид едәнлә тәнгид олунаны дә вәт етмәк ләзимдыр. гој тәнгидчи илә мұәллиф бир-бирини баша дүшсүнләр, кими һаглы, жимин һагсыз олдүгүнү аудиторијаја топлашанлар әзләри әнләјачаглар. Мәгсәд тәнгиди фәаллашдырмагдыр!..

ТОФИГ ҺАЧЫЈЕВ,
филолокија елмләри
доктору, профессор:

Јахшы чәһәт одур ки, әдәби тәнгиддә һәгигәтән јенилик руһу күчләниб. Јәни биз сөздән ишә кечмишик, партијанын, дөвләтин гәрәрынә әмәли ишлә чааб вермишик. Биринчи јенилик ондан ибарәтдир ки, јәни тәнгидчиләр нәсли јетишиб. Тәсәввүр едәк ки, нәсил јетишдирмәкдән дә ағыр, чәтин иш јохдур. Партијанын әдәби тәнгидлә бағлы чағырышынын нәтичәси кими биздә чаван тәнгидчиләр нәсли формалашды. Бу, јени мәһсул истәһсал етмәк демәкдир—бундан гијмәтли нә ола биләр? Әввәлләр дә әдәбијјатымызын инкишафы илә јанашы нәсил-нәсил јени тәнгидчиләр јетишиб. Анчаг сон онилликдә онларын сајы хејли артыб (бу чәһәтдән ону нисбәтән 30-чу илләрин тәнгидчи нәсли илә мугајисә етмәк олар). Бу да республикамызын кадр сәһәсиндә он

илдәки үмуми инкишаф аһәнкинә тамамилә ујғундур. Һәмин дөврдә партијанын гәрәрына борч олараг әдәбијјатшүнасларымыз да тәнгидә јахынлашдылар; јазычы вә шаирләримиз дә бир-биринин јарадычылығы һаггында фәјдалы сөзләр дедиләр. Беләликлә, мұхтәлиф сәмтләрдән әдәби тәнгидин дәрләрәни төкүлән сулар онун иш әмсалыны артырды, мәчрасыны бәјүтдү. Һәм дә бу артым сәдәчә кәмијјәт кестәрчиси кими галмыр, мәзмунча да сечилир: мәсәлән, әдәби тәнгид, биринчи нөвбәдә, әдәбијјаты өз һүгүгунда—идеоложи-естетик силаһ кими көтүрүб тәһлил етмәклә јанашы, бу онилликдә һеч вахт олмадығы гәдәр дил-услуг, сәнәткарлыг мәсәләләри илә мәшғул олуб.

Әдәби тәнгидимизин формалашмасында республика партија тәшкилатынын кердүјү тәдбирләрин дә бөјүк ролу олмушдур, мәсәлән, республикамызда «Јазычы» нәшријјатынын ачылмасы илә тәнгидчиләрин чап имканларынын артмасы көз габагындадыр. Арзу едәрдик ки, «Јазычы» нәшријјаты партијамызын чағырышына бу әмәли чабызыны кәләчәкдә дә давам етдирсин. Јери кәлмишкән дејим ки, чапдан чох шәј асылдыр. Бу чәһәтдән хејли чәсарәтли мәгалә чап еләмиш «Азәрбајчан» вә «Улдуз» журналларынын хидмәтиндән разы галмаг олар. Һаггында данышдығымыз гәрардан сонра көрүлән бир сыра тәдбирләр дә тәнгидин бу күнү, хүсусилә перспективи үчүн гијмәтлидир. Мәсәлән, Низами адына Әдәбијјат институтунда әдәби процес шөбәси јаранды, университетин филолокија фәкултәсиндә әдәби тәнгид групу ачылды—1979—1980-чи дәрс илиндә һәмин групун илк бурахылышы олды вә һазырда биринчи курсдан бешинчи курсадәк һәмин групта 55 тәләбә ихтисас үзрә һазырланыр. Група истә дадлы тәләбәләр чәлб олунур. Шүбһәсиз, онларын мұәјјән гисми әдәби тәнгид сәһәсиндә уғурла ишләјәчәкләр. Арзу олунур ки, мұвафиг кафедрәлар мәсәләјә формал јанашмајыб онларын мұбариз тәнгидчи кими јетишмәси гәјғысына галсын.

Тәбии ки, тәнгидин ајры-ајры жанрларла бағлы иш тутуму мұвафиг сәһәләрдәки бәдии мәһсулун һәчми вә сәвијјәси илә бағлыдыр; кәрәк јазылсын ки, тәһлил дә олунсун. Тәнгид әдәбијјатын инкишафына тәсир едир—бу, доғрудур, анчаг бу да доғрудур ки, тәнгиди әдәбијјатын өзү јарадыр, јетишдирир.

Орта сәвијјәли әсәрләрин бир сыра һалларда сүкутла гаршыланмасында, мәнчә, бир гәнуаујғунлуг вар: вахтында јарадылам, жүксәк идеја-бәдии дәрләринә керә сечилән әсәр дәрһал тәгдир олунмәли, зәиф, јарарсыз әсәр дә вахтында ез чавабыны алмәлидыр; белә һалда, тәбии ки, ортабаб әсәрләр ортада галыр. Бу, һәмишә белә олуб—биздән әввәлдә белә олуб, бәлкә сонра да белә олачаг. Мәнчә, тәнгидин ортабаб әсәрләр барәсиндә сусмасы һәмин әсәрләрә ән кәсәрли чавабдыр, јәни о әсәр ки, сајылмыр, диггәти чәлб етмир, о јазылмамалы иди. Мијанә әсәрләрин охучу дүнјасына дахил олмасында әдәби тәнгиддән чох нәшријјатлар, мәтбуат органлары күнаһкардыр.

О ки, галды 40—50-чи илләрин тәнгидинин фәаллығына, мәнчә, бурада вәзијјәт бир гәдәр башга шәкилдә гијмәтләндирилмәлидир. Демәк олмаз ки, бүкүнкү әдәби тәнгидимиз әдәбијјатымызын тәләјинә лагејдир, јахуд онун тәләји бүкүнкү тәнгиди аз нараһат едир. Мәсәлә бурасындадыр ки, һәмин илләрин әдәбијјаты илә тәнгиди јашыд иди. Јашыдын өз јашыды һаггында тәнгиди сөз демәјә чәсарәти дә чатыр, сәләһијјәти дә. Инди һәмин әдәбијјат јенә бөјүк авторитет кими фәалијјәт кестәрдији һалда, онун јашыды олан тәнгидчиләр әдәбијјатшүнаслыгла мәшғулдурлар. Һәмин нәсил тәнгидчиләр ән чох әдәбијјатын тарихинә диггәт вердикләриндән мұасир әдәбијјатын күндәлијинә әввәлки мәһсул-дәрлыгла реаксија верә билмирләр. Чаван тәнгидимиз исә өз јашыды

эдәбијат һаггында пис данышмыр. Оун өзүндән бир нәсил јухары әдәбијат һаггында сөз демәк имканыны исә һәм орта нәсил әдәбијат нүмајәндәләринин мөвгеји, һәм дә һәмин мөвгејә еһтијатла јанашан чап мәнәтәгәләри мәнһудлашдырырлар.

Чаван тәнгидимизин истә дадына сөз јохдур. Ниссә гапылмајыб бир гәдәр сојуганлы олмағы вә бә'зән алудәчилик һиссләрини боғмағы бачарсалар, даһа јахшы олар. Бир әсәрә јахшы, дикәринә пис дејәндә, јахшылыг вә пислик өлчүләрини шәхси зөвгүн мәнһудлашдырмамаг үчүн о гәбилдән башга әсәрләрлә мүгајисә апармаг лазымдыр. **Әдәбијаты вахташыры охумагла тәнгидчи кими јетишмәк мүмкүн дејил.** Индики чаван тәнгидимизин үстүнлүјү ондадыр ки, о өз јашыды әдәбијаты даһа сәрраст дујур. Чүнки бу нәсил тәнгидчиләрин зөвгү ән јени әдәбијатын нотлары үстүндә гурулур. Чаван әдәбијатын хүсүсијәтләри һаггында онларын фикри илә һесаблашмаг лазымдыр. Онлар, һамыдан бага, онлары јетиширән ониллијин өвладларыдыр. Јадымдадыр, Натәван клубундакы јығынчаглардан бириндә мүасир әдәбијатын бир мәсәләсиндә јашлы тәнгидчи вә әдәбијатчыларла чаванларын полемикасыны динләјән мәрһум академик М. Ариф деди ки, һәр дөврүн әдәбијатыны онун јашыды олан тәнгидчиләр даһа јахшы дујурлар, һәр нәслин өз тәнгидчиси јетишмәлидир.

Классик әдәбијата мүражиәт, бир тәрәфдән, классикләрин өзләрини тәһлил, тәблиғ едиб јашатмаг үчүн кәрәклидирсә, икинчи тәрәфдән, мүасир охучуларын идеја-естетик тәрбијәсинә онлары да чәлб етмәкдән өтрү лазымдырса, үчүнчү тәрәфдән, онлары чаван әдәбијатымыза өрнәк кими танытдырмаға хидмәт едир. Бу мәгсәдлә классик әдәбијатымыздан ләјәгәтли мәзмунда нә јазылса, лазымлыдыр. Классикләримизин монографик тәдгиги пис кетмир, анчаг јухарыда гејд етдијимиз чәһәтләрлә бағлы күтләви зәрурәти нәзәрә алараг арзу едәрдик ки, «Азәрбајчан», «Улдуз», «Әдәбијат вә инчәсәнәт» кими мәтбуат органлары классик ирсдән јахшы мәгаләләрин чапыны бир гәдәр артырсынлар.

Әдәбијатшүнаслыг (мүасир әдәбијат да дахил олмагла) тарихә чеврилмиш әдәбијаты өјрәнир вә бу әзәли ишини һәмишә кәрмәлидир. Әдәби тәнгид исә әдәбијатын күндәлик һәрәкәтинә чавабдеһдир, о бүкүнкү сөзүнү сабаһ десә, кечикир. Бу оперативлик хәсијәтини сахламагла әдәби тәнгид әдәбијатшүнаслыг мәзмунуна јијәләнсә, идеал олар. Мәммәд Ариф, Мирзә Ибраһимов вә М. Чәфәрин иш тәчрүбәси кез габағындадыр.

Тәриф бә тәгдирлә јанашы, тәнгид вә тәһлиллә мәшғул олмаг мүасир тәнгидин башлыча вәзифәсидир. Вачибдир ки, тәнгид, ән азы, әдәбијатла ајаглашсын, мүмкүн олса, габаға кечсин. Азәрбајчан јазычыларынын VII гурултајында Н. Әлијев јолдаш демишдир: «Социализм реализми методу илә јарадылан бәдии әдәбијат, инчәсәнәт тәбиәти етибарилә өз әсрини габагламалыдыр, чүнки бә'зән һәгта елм үчүн әлчәтмәз олан зирвәләри әдәбијат вә инчәсәнәт фәһ едә билир. Јазычыларын борчу зарлығы бәдии еаситәләрлә дәрк өтмәјин, әмәк адамынын мәнәви јүксәлишинин түкәнмәз имканларыны халгын хидмәтинә вермәкдир». Бу бөјүк тарихи ишин јеринә јетирилмәсиндә әдәби тәнгид әдәбијатын фәал көмәкчиси олмалыдыр.